

tott perekről. Ezekben a roppant bonyolult eljárásokban jogi, gazdasági, politikai szempontok keveredtek, s ezt a képet tovább színezték a regionális és az országos politika érdekei. A perek egyszerre villantják fel valamiféle posztsztálinista fordulat lehetőségét, hiszen a sikeres tsz-vezetők elleni leszámolások akár komplett koncepciós eljárásokhoz is vezethettek volna. Varga Zsuzsanna szép számmal sorakoztat példákat az önkényes jogértelmezés, a hatalommal való visszaélés, és a politikai okokból való megfélemlítés eseteire. Azonban az is kiderül elemzéséből, hogy az agrárlobbi programjának helyessége, mondjuk úgy a valóságra szabott volta tette lehetetlenné a reform teljes visszafordítását. A háztáji gazdálkodást érintő megszorításokra a termelők az állatállomány csökkentésével reagáltak, amely a húsellátást veszélyeztette, ez viszont a rendszer legitimációs alapjául szolgáló életszínvonal politikát döntötte volna romba. A szerző nagyon meggyőzően írja le ezt az összetett viszonyrendszert, amely voltaképpen ugyanúgy gúzsba kötötte a következetes reform és a neosztálinista fordulat híveit.

Ugyanakkor szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a tsz-vezetők elleni perek nagyon alapos mikroszintű vizsgálatot igényelnek, amelyet nyilvánvalóan nem lehet elvárni egy ilyen munka esetén. Mégis feltehető a kérdés, hogy a gazdálkodásban tapasztalható normaszegés nem a rendszer egyik sajátos jellemzője volt-e, nem arról árulkodott-e, hogy az adott körülmények között még a tehetséges vezetők által irányított tsz-ek sem lehetnek sikeresek. Ha viszont a normaszegés lesz az állandó norma, akkor az voltaképpen kikezdi annak a gazdasági modellnek az alapjait is, amelynek keretén belül a korabeli magyar mezőgazdaság élt és létezett. Ez nem érvényteleníti a szerző állításait, de a további kutatások során mindenképpen megfontolandó szempontnak tűnik.

A mű utolsó részében lényegében az 1980-as évek felemás reformjavaslatait tekintette át a szerző, így eléggé lazán kapcsolódott a korábban tárgyalt fejezetekhez. Itt sokkal inkább előkészítő anyagokról, koncepciókról olvashatunk, de sokkal kevesebbet tudhatunk meg arról, hogy mi történt az agrárlobbival a vezetők előregedése folytán, hiszen a tagok átlépték 60. életévüket és lassan nyugdíjba vonultak. Gondoskodtak-e utódokról, kerestek-e újabb szövetségeket, hogyan viszonyult hozzájuk az egyre inkább professzionális menedzserként viselkedő tsz-vezetői elit? Ezekre a kérdésekre sajnos nem leltük meg a választ. A kötet utolsó fejezetében az agrárlobbi csúcán helyet foglaló legfontosabb személyiségek karrierútjának rövid áttekintését találjuk. Itt csupán egyetlen hiba akadt, Márton János agrárközgazdász 2008-ban elhunyt, s ezt nem tüntette fel a szerző.

Ha a könyv egészét tesszük mérlegre, akkor biztosan kijelenthetjük, hogy Varga Zsuzsanna fontos témát választott, lényeges kérdéseket tett fel, közelebb vitt minket annak megértéséhez hogyan működött a politika a Kádár-korszak három és fél évtizedében. A magyar mezőgazdaság átalakulásának nehéz kérdéseit is érintette. A kötet legkiválóbb fejezeteinek az 1970-es évtizedet bemutató részt tartjuk, amikor az agrárlobbi és más politikai csoportok harcát, illetve a tsz-elnökök elleni eljárásokat, a kriminalizálási folyamatokat mutatta be. A szociológiai eszköztár alaposabb felhasználásával, a szerző által is több esetben felvetett vizsgálati szempontok következetes végigvitelével még jobb és még maradandóbb monográfia születhetett volna.

Papp István

Garadnai Zoltán

FRANCIAORSZÁG KELETI NYITÁS POLITIKÁJA ÉS A MAGYAR-FRANCIA KAPCSOLATOK TÖRTÉNETE (1963–1968)

A francia „détente-entente-coopération” politika lehetőségei, külső és belső korlátai
Gondolat Kiadó, Budapest, 2013. 397 o.

Franciaország és Közép-Európa viszonya, benne a magyar-francia hivatalos kapcsolatok 20. századi története alapos kutatás tárgyát képi az elmúlt évtizedekben. A téma iránti érdeklődést indokolja többek között a levéltári források jó hozzáférhetősége és gazdag, informatív volta, illetve az a tény, hogy Párizs szerepe az európai kontinensen nemzetközi szerepének fokozatos háttérbe szorulása ellenére sem elhanyagolható. A francia diplomácia iratok nem csupán a bipolá-

ris viszony jobb megértésében vannak a történész segítségére, hanem az éppen vizsgált korszak átfogóbb összefüggéseire, tendenciára is jól ráirányítják a figyelmet. A magyar külügyi, illetve egyéb dokumentumok tanulmányozásakor is azt tapasztalhatja a kutató, hogy a Franciaországgal kapcsolatos levéltári források között számos olyan írás található, amely a nemzetközi események értelmezését szélesebb perspektívába helyezi, segítve ezzel a múlt alaposabb feltárását.

Ezeket a szempontokat szem előtt tartva különösen is dicsérendő vállalkozásként értékelhetjük Charles de Gaulle, 1963 és 1968 közé eső, keleti nyitási politikájának vizsgálatát a magyar–francia kapcsolatok tükrében. Különösen szimbolikus a kötet megjelenésének dátuma, hiszen Párizs és Budapest között a diplomáciai kapcsolatok nagykövetségi rangra emelésének 50-dik évfordulójának esztendejében került kiadásra.

Garadnai Zoltán, a Magyar Nemzeti Levéltár főmunkatársa, két francia-magyar relációt jól bemutató dokumentum kötet megjelentetése után, szintén a Gondolat kiadó gondozásában napvilágot látott monográfiája alapos részletességgel, jól követhető kronológiai bontásban tárja az olvasó elé Párizs és Budapest viszonyának fejlődését és ennek nemzetközi hátterét, (a címben szereplő évszámokkal ellentétben), inkább tíz éves időkeretben 1958–1968 között.

A könyv bevezetőjében bemutatásra kerülnek a témában, elsősorban franciául és magyarul publikáló fontosabb szerzők és vonatkozó műveik egy része, illetve az a két fontosabb hipotézis, amelyeket Garadnai Zoltán a munkájával alátámasztani kíván. Ez utóbbiak igen általános kijelentések, gyakorlatilag azt a ma már teljesen elfogadott tételt kívánják megerősíteni, miszerint a hidegháború különböző, jól elkülöníthető korszakokra bomlik, és a kelet-közép európai államok, köztük Magyarország is érdekelt, a kelet-nyugati szembenállás íratlan kereteit betartva, diplomáciai mozgásterének növelésében.

A szerző elsősorban a francia és a magyar diplomáciai iratokra támaszkodik, hogy illusztrálja azt a jelentős külpolitikai aktivitást, amelyet Franciaország és a keleti blokk országai kifejtettek az 1960-as évek második felében. A monográfia Charles de Gaulle rövid bemutatását követően, jelentős fejezetet szentel a tábornok külpolitikai koncepcióinak ismertetésére, illetve francia diplomácia nemzetközi és azon belül a kelet-közép európai helyzetének leírására. A mű érdemi része, amely konkrétan Franciaország keleti nyitás politikájával és az erre adott válaszokkal foglalkozik az 1963 és 1968 közötti időszakban a (104. oldalon), a harmadik fejezettől kezdődik. A szerző a tágabb megközelítésből, francia nézőpontból fókuszál Budapest–Párizs hivatalos viszonyára, összehasonlításként hozva Franciaország a keleti-blokk egyes államaival fennálló kapcsolatait.

A kötet precízen elemzi, a francia érdekeket és azokat a reflexeket, amely térség egyes országai vonatkozásában hagyományosan jellemmezte Párizs diplomáciai törekvéseit. A monográfia többek között a nemzetközi szakirodalom véleményével egybehangzó módon felhívja a figyelmet arra, hogy a „Vasfüggöny” mögött lévő egyes államokkal fennálló kapcsolataiban Franciaország minden esetben szem előtt tartotta a német és az orosz tényezőt. A szerző helyesen mutat rá arra, hogy francia részről 1963 után megnyilvánuló egyre aktívabb kelet-közép-európai politika egyfajta eszközként szolgált „Németország” ellenőrzésére, illetve, arra hogy a „németkérdést” De Gaulle alapvetően a kelet-nyugati szembenállás kulcsproblematikájának tartotta. Szintén egyet kell érteni azzal a megállapítással, hogy a francia államfő *détente-entente-coopération* politikájának egyik fontos célkitűzése egy esetleges német-szovjet-amerikai külön megegyezés megakadályozása is volt.

Megjegyzendő mindazonáltal, hogy De Gaulle nemzetállami érdekeken nyugvó és egyensúlyt kereső politikája ellentmondásba keveredett a francia célkitűzések nagy részével. A németeket irritálta, a keleti-blokk államaiban, különösen Lengyelországban és Csehszlovákiában bizalmatlanságot szültek, míg Moszkvában visszájára fordítható, a nyugat ellen felhasználható eszközvé váltak nem egyszer a „Tábornok” kezdeményezései. De Gaulle hiába akarta az „Atlanti-óceántól az Urálig” terjedő nemzetállamok Európája koncepcióval és a „keleti nyitás” hangoztatásával egyszerre megnyerni a németeket, a közép-európai szovjet befolyás alatt álló államokat és magát a Szovjetuniót is, és mindezeket keresztül Franciaország nemzetközi súlyát és szerepét növelni, a hidegháborús keretek ehhez igen csak lehatárolt mozgásteret biztosítottak. Talán ez utóbbira nagyobb hangsúlyt lehetett volna fektetni kötetben, akár a diplomáciai iratokon túl, titkosszolgálati, katonai jellegű forrásokat is bevonva az elemzésbe. Mindazonáltal a szerző többször is rámutat arra, hogy a francia szándékoktól és érdekektől épp úgy a szövetségeseik, mint az ellenségeik céljai eltértek és, hogy a *status quo* megváltoztatásáról szó sem lehetett a szuperhatalmak jóváhagyása nélkül.

Ebben a kontextusban, az 1960-as években, valójában mellékszereplő kelet-közép-európai szovjet szatellit államok között Magyarország fokozottan is lehatárolt külpolitikai mozgástérrel rendelkezett, még akkor is, ha az amnesztia rendeletek hatására kitörhetett a nemzetközi elszigeteltségből. Garadnai Zoltán monográfiája ugyanakkor, ennek a ténynek a megkérdőjelezése nélkül rámutat arra, hogy De Gaulle „keleti politikája” valójában kifejezetten jó kapaszkodónak bizonyult a magyar külpolitika számára, amely szeretett volna nagyobb nyugati elfogadottságra szert tenni és ezen keresztül a Kádár János fémjelzte rendszer belső és külső stabilizációját végbevinni. A szerző nagyfokú alapossággal mutat rá arra, hogy Budapest és Párizs kapcsolatainak látványos fejlődése 1960-as évek második felére lényegében egyedinek volt mondható a keleti blokkon belül, még akkor is, ha De Gaulle-i koncepcióban Lengyelország és Románia messze nagyobb jelentőséggel bírt. Mindazonáltal aláhúzza azt is, hogy miközben a kétoldalú közeledés hátterében egy irányba ható erőket találhatunk alapvetően a végső célkitűzések messzemenően különböztek.

Garadnai Zoltán kiválóan elemzi ebben relációban a személyes találkozók és látogatások jelentőségét, a francia és a magyar diplomaták szerepét, illetve nem utolsósorban ezeken az eseményeken elhangzottakat. Több esetben az olvasó egyes megbeszélés körülményeinek leírása kapcsán, főleg a francia diplomáciai iratoknak köszönhetően beláthat a kulisszák mögé is.

A szerző négy kronológia pont köré gyűjtve (1958–1962, 1963–1966, 1967–1968, 1968–1969) fokozatosan mutatja be, hogy a De Gaulle-korszakban a francia–magyar kapcsolatok különösen a kulturális területen látványos fejlődésen mentek keresztül, de ugyanakkor a gazdasági és kereskedelmi viszonyban leginkább a két ország komplementaritásának hiánya miatt nem volt képes érdemben előrelépni. Szintén rámutat arra, hogy a 60-as években Párizs és Budapest között lezajlott egyre intenzívebb kapcsolatépítés, ha másodrangú is maradt a „keleti nyitás” politikájában, nyomai, és sok esetben jótékony hatásai máig tapasztalhatóak.

Miközben Garadnai Zoltán monográfiája szakmai tartalmának lényegét illetően nem igen lehet kifogást megfogalmazni, mert meggyőző alapossággal és széleskörű levéltári forrásokra támaszkodva járja körbe a témát, pontatlanságok és esetenként hiányok mégis feltűnnek a kritikus olvasónak. Ilyen például Andrzej Szeptycki kiváló munkájának doktori értekezésésként való közlése (12. oldal). A kiváló lengyel nemzetközi szakértő DEA-ja, vagyis ma Master fokozatnak megfelelő dolgozata nem disszertáció. Ennél azonban sokkal szembetűnőbb a kötet végén közölt életrajzi függelék, ahol olyan személyek, mint Puja Frigyes, Pierre Francfort, Jean Paul-Boncour (akinek ráadásul a neve nem Jean-Paul, hanem a család neve megtévesztően Paul-Boncour), esetében nincs a halálozási év megjelölve. Ma már akár az Internet segítségével, de a felsorolt szakirodalom segítségével is megállapítható lett volna.

Továbbá, feltűnő a könyv olvasása során a bonyolult fogalmazás, esetenként többsoros értelmezhetetlen mondatfűzés. A monográfia túlságosan doktori értekezésre emlékeztető inkább száraz tényekre koncentrááló stílusa, lehetett volna egy kicsit gördülékenyebb több konkrét példát és leírást tartalmazó életteli elemzés. Ilyen formában a téma iránt érdeklődő szélesebb közönséget nehezebben tudja elérni, holott pontosan az lenne az érdeme ennek a munkának, hogy ismerté váljon, és nem csupán szűk szakmai körben, a francia-magyar kapcsolatok múltjának egy fontos időszakában.

Természetesen a kritikai észrevételek nem vonnak le a több száz oldalas tudományos munka értékéből. A kötet alapos szintézisét adja De Gaulle „keleti politikájának” és egyben a korszak francia-magyar kapcsolatai történetének. Garadnai Zoltán monográfiájának nagy érdeme, hogy megerősíti a kétoldalú reláció kutatásának fontosságát. A bilaterális kapcsolatok 20. századi korszakainak alapos elemzése ugyanis nem csupán a történelem iránt érdeklődők számára adhat érdekes információkat, hanem napjaink diplomáciai munkájához is hasznos adalékokkal szolgál.